

MEVLÂNÂ'NIN *MESNEVÎ*SİNDE Hz. ALİ'NİN ŞAHSİYETİ

Abdulahap YILDIZ*

Özet

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, en önemli eseri olan *Mesnevî*'de en çok yer verdiği şahsiyetlerden birisi Hz. Ali'dir. Mevlânâ bu eserinde Hz. Ali'nin şahsiyetinin önemli özelliklerinden ilim, zühd, takva, tevekkül, kadere rızâ, veli ve velâyet, mütevazılık, ihlâs, şefkat ve merhamet, cömertlik, adalet ve kahramanlık gibi yüksek ahlakî ve insanî hususları veciz ifadelerle dile getirmektedir.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ, Celâleddin-i Rumî, *Mesnevî*, Hz. Ali, ilim, zühd, veli, ihlâs, adalet, kahramanlık.

Mevlânâ Celâleddin Rumî, en önemli eseri olan *Mesnevî*'de tasavvufî fikir ve düşüncelerini, iç içe hikâyeler halinde anlatmaktadır. *Mesnevî*'nin hikâyeleri, Mevlânâ'nın insan tabiatı hakkındaki derin bilgisini ve onun psikolojik kavrayışını ortaya koyar. O hikâyelerinde çeşitli yollarla insanın zayıf yönleri kadar, fazilet ve erdemini de ustalıkla meydana çıkarır.¹ İşte *Mesnevî* hikâyelerinde, üstün faziletlerini ortaya koyduğu şahsiyetlerden biri de Hz. Ali'dir². Bu bildirinin temel amacı, *Mesnevî*'de

* Yrd.Doç.Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
avahap@harran.edu.tr.

¹ Yousofi, Gholam Hosein, *Bir hikayeci olarak Mevlânâ*, çev: Ramazan Muslu, Tasavvuf, yıl. 6, sayı, 14, Ankara, 2005, s., 647.

² Hz. Peygambere ilk iman edenlerden ve dördüncü halife olan Hz. Ali (r.a.), İslam tarihinde siyasî, sosyal ve dinî açıdan derin izler bırakmıştır. Kahramanlık, cesaret, ilim, ihlas, samimiyet, fedakarlık ve şefkat gibi yüksek ahlakî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkiye sahip bir şahsiyettir. Hz. Ali, Miladi 600 yılında Mekke'de doğdu. Babası Ebû Tâlib, annesi Fatıma bint-i Esed'dir. Bazı kaynaklara göre, doğduğunda Allah'ın Resulü ona Ali ismini vermiştir. Beş yaşından, Hz. Peygamberin vefatına kadar O'nun yanından ayrılmamış, hayatını İslam'a feda etmiştir. Hz. Peygamberin kızı Hz. Fatıma (r.a.) ile evlenmiş, böylece Resülullah'ın soyu onun soyundan devam etmiştir. Hz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber olmak üzere hemen hemen bütün savaşlara katılmış, bu savaşlarda Resülullah'ın sancaktarlığını yapmış ve büyük cesaret ve kahramanlık göstermiştir. Hz. Ali, Hz. Peygambere vahiy katipliği yapmıştır. Hz. Osman devrindeki fitneleri önlemek için çaba göstermiş, Hz. Osman şehit edilince, Müslümanların Halifesi olarak seçilmiştir. Hilafet süresi, 4 yıl 9 aydır. Halifeliği döneminde, Müslümanlar arasında Cemel, Siffin ve Nehrevan savaşları olmuştur. Hz. Ali, bir Harici olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından şehid edilmiştir.(40/661) Kûfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir. Hz. Ali'nin hayatı konusunda geniş bilgi için bkz, Abdulhalik Bakır, *Ali b. Ebî Talib*, Elazığ, 1998; Ethem Ruhi Fiğlalı – M.Yaşar Kandemir, *Ali*, DİA,

Hız. Ali'nin şahsiyetiyle ilgili değerlendirmeler üzerinde durmaktadır.

Mevlânâ, *Mesnevî* hikâyelerinde yer verdiği tarihî şahsiyetleri, dört ana gruba ayrabiliriz

Birincisi: Hız. Muhammed (s.a.v) (571-11/632) den önce yaşayan peygamberler, Fıravun, Haman, Harut ve Marut gibi efsanevî ve mitolojik şahsiyetler.

İkincisi: Hız. Muhammed (572-11/632), ve asr-ı saadette yaşamış dört halife, Bilâl-ı Habeşî (581-21/641), Muaviye (602-61/680), Hız.Hamza (ö.4/625) gibi tarihî şahsiyetler.

Üçüncüsü: Hallâc-ı Mansûr (ö.309/921), Bâyezid-i Bistamî (ö.262/875), Ebû'l-Hasan-i Harkânî (ö.425/1034), Zünnûn-i Mısırî (ö..245/859) gibi meşhur mutasavvıflar.

Dördüncüsü: Gazneli Sultan Mahmut (361/971-421/1030), Sultan Muhammed Harezşah (ö.617/1220) gibi padişahlar ve emirlerdir.

Bu tarihî şahsiyetler içinde, hiç şüphesiz *Mesnevî*'de en çok yer verilen kişilerden biri dördüncü halife Hız. Ali'dir. Mevlânâ, *Mesnevî*'nin ve *Divân-i Kebîr*'in muhtelif beyitlerinde, çeşitli sebeplerle bazen Hız.Ali'nin ismini, bazen lakaplarını anarak bazen de kapalı bir şekilde bir çok yerde onun üstün meziyetlerinden söz etmiştir. Mevlânâ, *Mesnevî*'de aşağıda zikredilen başlıklar altında ve ayrıca muhtelif beyitlerde Hız. Ali'nin şahsiyetini ifrat ve terfide kaçmadan veciz bir şekilde dile getirmiştir.

- 1- Hız.Peygamber (s.a.v), Hız. Ali'ye "Herkes bir çeşit ibadetle Allah'a yakınlık arar, sen akıllı ve has kulun sohbetiyle yakınlık ara, böylece herkesten daha önde olursun" diye vasiyet etmesi,¹
- 2- Düşmanın Hız. Ali'nin yüzüne tükürmesi ve Hız. Ali'nin elinden kılıcı atması,²
- 3- Hız. Peygamberin Hız. Ali'nin seyisinin kulağına "Ali'nin öldürülmesi, senin elinle olacak, sana haber verdim" demesi.³

c.II., İstanbul, 1989, s. 371-378; Ethem Ruhi Fıçlalı, *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mü'minlerin Emiri Hazretî Ali*, İstanbul, 1978; Derman, Mehmet Ali, *Allah'ın Arslanı*, İst., 1966; el-Gencî, Muhammes b. Yusuf, *Kifâyetu't-Talib fi Menâkıb-i Al*, Tahran, 1404; Muhammed Rıza, *el-İmam Ali b. Ebi Talib*, Beyrut, trz .

¹. Mevlânâ Celâleddin Rumî, *Mesnevî-i Ma'nevî*, (neşr, Reynold A. Nicholson), Tahran, 1380, Defter, I, s., 132, beyit, 2965-2986.

². Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163-168, 171-173 b., 3727-3849, 3930-3943, 3981-4009,. Bu olay bir rivayete göre, Hendek savaşında Hız.Ali ile her savaşta hasmını mağlup eden, meşhur pehlivan Amr b. Abduveld arasında geçmiştir. Geniş bilgi için bkz., Mevlânâ Celâleddin Rumî, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, c., I-II, Terceme ve Şerh: Abdülbaki Gölpınarlı, II.bsm.,İnkılâp ve Aka kitap Evleri, İstanbul, 1990, s., 352-353.

³. Mevlânâ, a.g.e., İ, d., I, s., 168-170, 172 b., 3850-3898, 3944-3953,. Müreysi gazvesinde Hız. Ali kum üstüne yatmış, saç sakalı kuma bulanmıştı. Hız. Peygamber onu öyle görünce kalk ya Ebâ Turab (Ey toza toprağa bulanmış), kalk deyip onu uyandırdı. "Ya Ali, şana evvelkilerin en şakisi ile sonrakilerin en bedbahtını haber vereyim mi?" buyurduktan sonra "Birincisi: Salih peygamberin devesinin arka bacaklarını kesip öldüren," ikincisi ise: Hız Ali'nin başını ve sakalını işaret ederek, "burayı vurup bunu kana bulayacak olandır." Geniş bilgi için bkz., Mevlânâ, a.g.e., c., I-II, çev ve şerh Tahirü'l-Mevlevî, Selâm

- 4- *Bir Yahudî'nin Hz. Ali'ye "Hakkın koruyuculuğuna güveniyorsan kendini bu binanın tepesinden at" demesi ve Hz. Ali'nin ona cevap vermesi.*¹
- 5- *Çocuğu su oluşunun ucuna sürünerek gidip, düşme tehlikesi bulunan ve Hz. Ali'den çare arayan kadının hikâyesi,*²
- 6- *"Bizce esyayı olduğu gibi göster" ve -Hz. Ali'nin- "perde açılsaydı, kesin inancım artmazdı" sözlerinin manası,*³
- 7- *Bir hadis şerhi: Mustafa (s.a.v): "Ben kimin mevlâsı isem, Ali onun mevlâsıdır."*⁴

Mevlânâ, Mesnevî'de yukarıdaki konu ve hikayeleri ayrıntılı olarak nazmedip, çeşitli yorumlarda bulunmaktadır. Bu yorumlarda en çok Hz. Ali'nin ilmî şahsiyeti, zühd ve takvası, mütevazılığı, tevekkül ve kadere rızâ, veli ve velayeti, ihlâsı, şefkat ve merhameti, cömertliği, adaleti ve cesaret ve kahramanlığını kendine özgü bazı yorumlarla ele almıştır.

1- İlmî şahsiyeti: Gerek Sünnî gerekse Şii kaynaklarında Hz. Ali'nin ilmî üstünlüğünden sıkça bahsedilir. Zirâ özellikle onun fıkıh sahasındaki üstünlüğü, sahabenin tartışmasız kabul ettiği bir gerçek olduğu gibi, kelâm ve tasavvuf ilminin kurucusu ve tefsir ilminin de önde gelen bir ismi kabul edilir. Özetle kur'an ve sünnet'i en iyi bilen şahsiyetlerden biri Hz. Ali olduğu bütün kaynaklar ittifakla kaydederler.⁵ Minberde *"Bana istediğiniz her şeyi sorabilirsiniz"* diyen sadece Hz. Ali'dir.⁶ Mevlânâ *"Ben ilmin şebriyim, Ali'de onun kapısıdır, ilim öğrenmek isteyen onun kapısından gelsin"* hadisinden ilham alarak Hz. Ali'nin ilmî şahsiyetinin üstünlüğünü şu beyitlerle dile getirmektedir:

چون تو بابی ان مدینه علم را

چون شعاعی افتاب حلم را⁸

Ey Ali Sen bilgi şebriinin kapısısın.

Hilim güneşinin de ışığısın.

Yayımları, İstanbul, 1967, s., 1765.

¹. Mevlânâ, a.g.e., d., IV., s., 566-567. b., 353-387,

². Mevlânâ, a.g.e., d., IV., s., 664-666. b., 2657-2722,

³. Mevlânâ, a.g.e., d., V, s., 812-813. b., 1975-1999,

⁴. Mevlânâ, a.g.e., d., VI s.,1115-1116, b., 4544-4558.

⁵. El-Câhiz, *el-Beyân ve'l-Tebayün*, Thk, Abdusselâm Muhammed Harun, c.,I, Kahire, 1938, s., 130-131;

İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, c., IV, Kahire, 1348. s., 22; Ethem Ruhi Fıçlalı, *İmam Ali*, s.,91.

⁶. Ramazanoğlu, Mahmut Samî, *Hz. Aliyyü'l-Mürtezâ*, Erkâm Yayınları, İstanbul, 1982, s., 113.

⁷. Et-Tirmizî, Menâkıb, 20.

⁸. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 165, b., 3769. Tercümelere, Mevlânâ, *Mesnevî*, c., I-VI, kitap, beş, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî; Mevlânâ Celâleddîn, *Tercüme ve şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, c.,VI, Çev: Âbidin Paşa, İstanbul, 1325; Mevlânâ Celâleddîn Rumî, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, c., I-VI., Terceme ve Şerh: Abdülbaki Gölpınarlı, II.bsm.İnkılâp ve Aka kitap Evleri, İstanbul, ; Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî Tecümesi*, C., V-VI, Tercüme ve açıklama, Şefik Can, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2004; Mevlânâ , *Mesnevî*, Haz., Adnan Karaismailoğlu, Ankara, 2004; Faydalanılmıştır.

باز باش ای باب جویای باب

تا رسد از تو قشیر اندر لباب¹

Ey bilgi kapısı, kapıyı arayana açık ol ki,

Kabuklar senin feyzinle öze kavuşsun.

غرق نورم گرچه شد سققم خراب

روضه گشتم گرچه هستم بو تراب²

Tavanım harap olduysa da nura gömülüyüm,

Künyem Ebû Turâb ise de maarif ve bakaik bahçesiyim.

2- Zühd ve Takvası: Kısaca zühd, âhirete yönelmek, Hakk'a teveccüh etmek, gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek, takvâ ise, dinin bütün hükümlerini eksiksiz ve sürekli olarak titiz bir şekilde yerine getirmektir. ³ Hz. Ali, Mesnevî'de din mumunun ışığına benzetilmektedir.⁴ Mevlânâ ya göre, o bütün amelinde takvâyı esas alan, Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyeye tam anlamıyla bağlı,⁵ helâl ve harama çok dikkat eden, muttaki, sade yaşayan, mütevazı, Cenab-ı Hakk'ı görür⁶ gibi ibadet eden, hile ve aldatmaktan uzak,⁷ rızâ makamına ulaşan şahsiyetlerdendir.⁸ Hz. Ali, her zaman dünyayı fânî ve geçici, olarak algılar, kendi deyişi ile dünyaya “*başı cefa sonu yokluk olan bir yurt*”⁹ şeklinde tarif eder. Ahireti de ebedî bir mekân olarak düşünür, o sebeple ölümü hiçlik olarak değil, ebedî bir hayata geçiş olarak tasavvur eder ve daima ölüme bir nimet, bir eğlence meclisi gözü ile bakar.¹⁰ Hz. Ali, “*Ebû Tâlib'in oğlu, ölüme,*

¹ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 165, b., 3770,

² Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3807,

³ Zühd ve Takvâ konusunda geniş bilgi için bkz. Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risaletü'l-Kuşeyriye*, Daru'l-Hayr Mat., Beyrut, 1413/1993. s., 115-116; Muhâsibî, Ebu Abdillâh el-Harîs, *Adâbü'n-Nüfûs ve Yehyî Kitâbü'r-Tevebbüh*, Tahkik, Abdulkadir Ahmed Atâ, Beyrut, 1408, s., 39; el-Gazalî, Ebu Hamid, *İhyau Ulumiddîn*, III. bs. Daru'l-Kalem, Beyrut, ts., s., 53; Geylanî, Abdulkadir, *el-Fethu'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, IV,178,III, 134; Herevî, Hâce Abdullah Ensârî, *Menâzîlu's-Sairin*, Kahire, 1908, s., 31.

⁴ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 174, b., 3989,

⁵ Mevlânâ, a.g.e., c.,I, kitap, 5, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî, s., 1748, 1749.

⁶ Di'bil-i Yemânî, Hz. Ali'ye “Rabbini gördün mü? Diye sormuş Hz. Ali “görmediğim Rabb'e kulluk edermiyim?” buyurunca, nasıl gördün demiş, Hz. Ali, “bu dünyada onu bu gözler göremez fakat gönüller, iman gerçeği ile görür.” der. Hz. Ali, *Nebcü'l-Belâğa*, terc ve şerh, Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1972, s., 47.

⁷ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 164, b., 3727.

⁸ Mevlânâ, a.g.e., I, d., I, s., 164 b., 3763 ; Mevlânâ, a.g.e., c., I, kitap, 5, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî, s.,1731.

⁹ Ali b. Ebû Tâlib, *Nebcü'l-Belâğa*, derleyen, Ebu'l-Hasan Muhammed b. El-Hüseyn, çev., Adnan Demircan, Beyan Yayınları, İstanbul, tarihsiz, s., 79.

¹⁰ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 171-172.b., 3930-3943,

*bir çocuğun annesinin memesine düşkünlüğünden daha düşkündür*¹, der. Nitekim Mevlânâ Hz. Ali'nin ölüm ile ilgili ifadelerini şu mısrayla dile getirmiştir.

ظاهرش مرگ و بباطن زندگي

ظاهرش ابتر نهان پابندگي²

Ölüm görünüşte yokluk ise de manen hayattır.

Zabirde dünyadan gidip ayrılmak, hakikatte bekaya kavuşmaktır.

Hz. Ali, her zaman hakkı nefesine tercih eder, yaptığı her şeyi kendisi için değil sırf rıza-yı İlahî için yapardı. Mesnevî'de buna şöyle işaret edilir:

شير حقم نيستم شير هوا

فعل من بر دين من باشد گوا³

Nefis arzusunun aslamı değil, Hakk'ın aslanıyım.

Davranışım dinime şahittir.

Hz. Ali'nin yeni elbise giymemesi, fazla mal ve mülk toplamamış olması, onun dünya nimetlerine de önem vermeyişine en güzel örnektir.⁴ Hz. Ali daima tevekkül ve kadere rızâ gösterirdi. Mevlânâ, Hz. Ali'nin dilinden onun kadere karşı nasıl rıza gösterdiğini şöyle nakleder:

من همي گويم چو مرگ من زتست

باقضا من چون تو اتم حيله جست⁵

Ben (Hz. Ali) diyorum ki: Madem ölümün senin elinle olacak,

Ben kadere karşı nasıl çare arayabilirim ?

3- Mütevazılığı: Mütevazı, alçak gönüllü kibirsiz, gösterişsiz olmaktır.⁶ Satın

¹ . Hz. Ali b. Ebû Tâlib, *Nebcül-Belâğâ*, çev., Adnan Demircan, s., 39.

² . Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 171, b., 3934,

³ . Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166.b., 3794,

⁴ . El-Mes'udî *Murucu'z-Zeheb*, Mısır, 1958; c., II, s., 431; Abdulhalik Bakır, *Ali b. Ebi Talib*, Elazığ, 1998, 45-49. Ramazanoğlu, Mahmut Samî, *Hız. Aliyyü'l-Mürtezâ*, Erkâm Yayınları, İstanbul, 1982, s., 113.

⁵ . Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 168, b., 3854,

⁶ . *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Luğat*, Haz., Ferit Devellioğlu, 14.bsk., Ankara, 1997, s., 786.

aldığı hurmayı sırtına alıp evine götürece kadar alçak gönüllü bir insan olan dördüncü halife Hz. Ali, her zaman güçsüz kuvvetsiz biri olduğunun, asıl güç sahibinin Cenâb-Hak olduğunun şuurundaydı. *Mesnevî*'de mütevazılığı yine kendi lisanından şu beyitlerle dile getirir.

ما رمیت اذ رمیت در حراب

من چو تیغم وان زنده افتاب¹

Ben "Attığında sen atmadın Allah attı" ayetinin manasıyım.

Ben kılıç gibiyim ve o kılıcı hakikat güneşi benimle vurur.

رخت خودرا من زره برداشتم

غیر حق را من عدم انگاشتم²

Ben yükümü yani mevhum varlığımı yoldan kaldırdım.

Hak'tan başka ne varsa onu yok bildim.

4- Velâyeti: Velî, Allah'ın dostluğunu, yakınlığını, özel ihsan ve desteğini kazanmış, dünya ve âhirette ilahî himayeye alınmış kimselerdir.³ Şah-ı velâyet olarak kabul edilen Hz. Ali, Mevlânâ'ya göre de, gaybı idrak eden ve ilhama mahzar olan bir velidir⁴ ve bütün peygamberler ve Allah'ın bütün dostları Hz. Ali ile iftihar eder:

او خدو انداخت بر روی علی

افتخار هر نبی و هر ولی⁵

O, Her nebinin ve her velinin iftihar ettiği,

Ali'nin yüzüne tükürdü.

Mevlânâ, Hz. Ali'nin hidayette yol gösterici. Olduğunu da şöyle dile getirmektedir:

"Sen Ay gibi söylemeksizin nur saçmaktasın" "Ey hakikat güneşi olan Ali, güneş meyveleri pişirir." olgunlaştırdığı gibi sen de manevi bir güneş gibi bana bambaşka bir ruh verdin ve

¹ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3795,

² Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3796.

³ Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1997, s. 132-133.

⁴ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 164, b., 3756; Mevlânâ, *Mesnevî*, c., I, kitap, beş, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî, s., 1719, 1728, 1729, 1731.

⁵ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163, b., 3728,

*kalbimi heyecana getirdin*¹.

5- İhlâsı: İhlâs, yapılan bütün ibadet ve işlerde hiç bir karşılık ve menfaat beklemeksizin sırf Allah rızasını esas ve gaye edinmek ve bir işi içtenlikle yapmaktır.²

Mesnevî’de Hu. Ali ilgili anlatılan ilk hikâyede özetle, şunlar ifade edilmektedir.

Bir defasında, Ha. Ali düşmanını yere serer ve üzerine oturur. Kılıcını çekip keseceği zaman düşmanı biddetinden yüzüne tükürür. Bu durum karşısında Hz. Ali, onu öldürmekten vazgeçer. Düşmanı ona “beni niye öldürmedin” diye sorduğunda. “Ben seni sadece Allah rızasını kazanmak için öldürmek istedim. Yüzüme tükürünce biddetlendim, iblasım zedelendi seni öldürürsem kızgınlığımdan dolayı öldürmüş olabileceğimi düşündüm ve vazgeçtim” diye cevap verir. Görüldüğü gibi, bu hikâyede asıl anlatılmak istenilen Hz. Ali’nin ihlası ve nefsiyle olan mücadelesidir. Zirâ, Hz. Ali, “Allah için yaptıklarım taklit değil, Allah’ı görür gibi yapmaktayım³.” der. Mevlânâ hikâyesinin hemen başında Hz. Ali’nin ihlası konusunda şu beyiti zikreder:

از علي آموز اخلاص عمل

شیر حق را دان مطهر از دغل⁴

Amelin iblahsını Ali’den öğren.

Allah aslanını bileden temizlenmiş bil.

Mevlânâ, Hz Ali’nin heva ve hevesine göre hareket etmediğini, aksine her konuda Allah rızasını gözettiğini şöyle dile getirilmektedir.

گفت من تیغ از پی حق میزن

بندءء حقم نه مامور تدم⁵

Hz Ali “Ben Allah rızası için kılıç vururum,

Hakkın kuluyum, bedenim emrine tabi değilim” dedi.

6- Şefkat ve Merhameti: Mevlânâ, Şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevmek,

¹ Mevlânâ, a.g.e., c.,I, kitap, beş, çev ve şerh Tahiru’l-Mevlevî, s., 1739,

² İhlâs konusunda geniş bilgi için bkz. Kuşeyri, a.g.e., s., 207; Muhâsibî, a.g.e., s., 89; Kelâbâzi, Ebu Bekr Muhammed, *et-Taaruf li Mezhebi Ehlî’l-Tasavvuf*, Tahkik Ahmed Şemseddin, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1994, s.,117; el-Gazalî, a.g.e., IV, 33; Geylanî, a.g.e., s., 115; Herevî, Hâce Abdullah Ensârî, *Menâzîlu ’s-Sairin*, Kahire, 1908, s., 31.

³ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s.,166, b., 3712.

⁴ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s.,163, b., 3727.

⁵ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s.,166, b., 3793,

merhamet ise, şefkat gösterme, esirgeme anlamına gelir.¹ Mevlânâ, şefkat ve merhameti, bağışlaması ve lütfü dillere destan olan Hz. Ali'yi öfkesine hakim, garazdan azade biri olarak görmektedir.² Nitekim o, İslam tarihinin Cemel, Sıffin ve Nehrevan gibi talihsiz olayları sonunda, göz yaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek kadar hassas, şefkat ve merhamet dolu bir şahsiyete sahipti.³ Yine Mevlânâ, onu, merhamet kapısına benzeterek,⁴ gerektiğinde kendisine zulüm eden düşmanına bile şefkat ve merhamet göstermekten geri durmadığını,⁵ şu beyitlerle dile getirir:

گشت حیران ان مبارز زین عمل

وز نمودن عفو و رحمت بی محل⁶

O savaşçı bu işe,

Sonsuz af ve merhamet gösterilmesine hayran kaldı.

من چنان مردم که بر خونىء خیش

نوش لطف من نشد در قهر نیش⁷

(Ali dedi), ben öyle bir adamım ki katilime bile,⁸

Lütfümün tatlılığını, kabir acılığına tebdil etmemişimdir.

Mesnevî'de Hz. Ali, insanlıkta Musa'nın Tih çölündeki - kendisinden benzersiz sofraya inen- bulutuna benzetilmektedir.⁹ Mevlânâ'ya göre, Hz. Ali Allah için seven, Allah için buğz eden mümtaz şahsiyetlerdendir:

¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul, 1992, 780.

² Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166-167, b., 3805, 3806, 3818, 3831.

³ Fiğlalı, Ethem Ruhi, DİA, c., II, *Alî*, İstanbul, 1989, s., 374

⁴ Mevlânâ, a.g.e., d. I, s., 171, b., 3931.

⁵ Mevlânâ, a.g.e., d., I s., 166, 171, b., 3792, 3931.

⁶ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163, b., 3733. O savaşçı düşmanın suçundan dolayı idamı kararlaştırılmış iken Hz. Ali onu ansızın af etmiştir. Mevlâna Celâledîn, *Tercüme ve şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, c., VI, çev: Âbidin Paşa, İstanbul, 1325, s., 194.

⁷ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 168, b., 3850.

⁸ Müreysi Gazvesinde, Hz. Ali kum üstüne yatmış, saç sakalı kuma bulanmıştı. Hz. Peygamber, kendisini bu vaziyette görünce "Ya Ebâ Turâb (Ey toza, toprağa bulanmış) kalk dedi. Sana evvelkilerin en şakisi ile sonrakilerin en kötüsünü haber vereyim mi?" diye buyurdu. Sonra "bunların birincisi Salih peygamberin devesinin arka bacaklarının sinirlerini kesip öldüren, ikincisi: Hz. Ali'nin başını işaret ederek burayı kana bulayandır." Bu kişi Abdullah b. Mülcem'dir. Mevlânâ, a.g.e., c., I, kitap, beş, çev: Tahiru'l-Mevlevî, s., 1764.

⁹ Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163, b., 3739 Tih çölündeki bulut: Tih çölünde ikamet eden Ben-i İsrail oğullarının göçelendiği bulut. Bu çölde Cenâb-ı Hak İsrail oğullarını kudret helvası ve selva denilen kuş etleri ile beslemiştir. Bkz, Bakara, 57.

تا احب الله ايد نام من

تا كه ابغض الله ايد كام من¹

Ta ki, nâmun Allah için mubabbet edenlerden olsun

Ta ki, Muradım, Allah için buğz ve busûmet olsun.

7- Cömertliği: cömertlik, kişinin sahip olduğu imkânlardan, ihtiyaç sahiplerine helal ölçüler dahilinde, Allah rızasından başka hiç bir gaye gütmeyen, ihsan ve yardımda bulunmaktır.² Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye *sultani'l- ashbiyâ* yani cömertlerin sultanı derdi.³ Hz. Ali yoksullara bol bol ihsanda bulun ihtiyaç sahiplerine yardım etmekten geri kalmazdı. Hatta İbn Abbas'a göre, "Mallarımı gece gündüz, gizli ve açık, her zaman Allah yolunda harcayan kimselere gelince, İşte onların, Rableri katında mükafatları vardır. Onlar için hiçbir korku da yoktur. Onlar mahzun da olmazlar." (el-Bakara,2/ 274) âyeti Hz. Ali hakkında nazil olmuştur.⁴ Zirâ O, cömertlikte ve cimrilikte Allah rızasını gözetirdi. Mevlânâ, Hz. Ali'nin cömertliğini şu beyitlerle açıklamaktadır:

تا كه اعطا الله ايد جود من

تا كه امسك الله ايد بود من⁵

Cömertliğim Allah rızası için verenlerinki gibi olsun

Malımdan sakınmam, vermemem de Allah rızası için vermeyenlerinki gibi olsun.

بخل من لله عطا الله بس

جمله لله ام نبيم من ان كس⁶

Cimriliğim de, cömertliğimde Allah içindir.

Ben tamamıyla Allah'a ait bir kulum başkasımınki değil.

8- Adaleti: Adalet, hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi demektir. Hz. Ali'ye göre de, adalet hakkı gözetmektir.⁷ Hz. Ali daima adaletle hükmeder, zâlimin karşısında durur, mazlûmun hakkını almak için mücadele etmekten geri kalmazdı. Hz.

1. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3809

2. Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul, 1992, 316.

3. Ramazanoğlu, Mahmut Samî, a.g.e., s., 119.

4. İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gabe* c, IV, Mısır, 1280, s, 25; Abdulhalik Bakır, *Ali b. Ebi Talib*, s., 47.

5. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 33810,

6. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3811,

7. Ali b. Ebu Talib, *Nehcü'l-Belâğa*, çev., Adnan Demircan, s., 361.

Ali'ye, hak ve batılın arasını ayırdığı için *Fârûk* denildiğini kayd eden kaynaklar da bulunmaktadır.¹ O haksız yere kimsenin canına kıymaz² ve makam ve mevkileri, inançları ne olursa olsun hukuk karşısında herkesin eşit olduğunu bizzat hayatıyla ispatlamaktan geri kalmamıştır. Halife olmasına rağmen bir Yahudi ile muhakeme edilmekten çekinmediğini kaynaklardan öğreniyoruz. ³ Mesnevî'de, Hz. Ali adalet dağına benzetiliyor:

که نیم کوهم ز حلم و صبر و داد

کوه را کی در ریاید تند باد⁴

Saman değilim bilim, sabır ve adalet dağıyım.

Fırtına dağı kapıp götürebilir mi?

Hz. Ali'ye göre, Şahid-i adil (Adaletli şahit) şeytan ve nefsinin kölesi olmayandır. Kölelerin şahadeti makbûl olmadığı gibi, nefis ve şeytanın esiri olan insan da adil bir şahit olamaz.⁵

9- Cesaret ve Kahramanlığı: Cesaret ve kahramanlık, yiğitlik, yüreklilik anlamına gelir.⁶ Bilindiği gibi, Hz. Ali'nin en seçkin vasfı cesaret ve kahramanlığıdır. Tarih kaynaklarında kaydedildiği gibi Hz. Ali güçlü kuvvetli bir bedene sahipti. Mevlânâ'da Divân'ında, onun Hayber kalesinin çok ağır kapısını bile yalnız başına yerinden söküp attığını vurgulamaktadır.⁷

Mevlâna, *Mesnevî ve Divân-ı Kebîr* gibi meşhûr eserlerinde Hz. Ali'nin Haydâr, Haydâr-ı Kerrâr⁸, Mürtezâ⁹, Esedullah (Allah'ın Arslanı) lakaplarına yer verdiği gibi, Esedullah terkininin Farsça karşılığı olan Şîr-i Hak¹⁰, Şîr-i Rabbanî¹¹ lakaplarını da

1. Mevlânâ , a.g.e., c., V, Terceme ve Şerh: Abdalbaki Gölpınarlı, s., 366.

2. Mevlânâ, a.g.e., c., I, kitap, beş, çev ve şerh Tahiru'l-Mevlevî, s., 1743.

3. Mevlânâ , a.g.e., c., I, Terceme ve Şerh: Abdalbaki Gölpınarlı s., 1749.

4. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3800.

5. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 167, b., 3829.

6. Şemseddin Sâmî, a.g.e., 780

7. Mevlâna, *Divân-ı kebîr*, c., III, haz., Abdalbaki Gölpınarlı, Eskişehir, 1992, beyit, 1033, s., 122.

8. Haydar aslan anlamına, Kerrâr dönüp dönüp saldıran tekrar tekrar hamle eden anlamına gelir. Hz. Ali Hayber savaşında yahûdilerin meşhûr pehlivani ve Hayber savaşında Yahudi ordusunun komutanı Merhab'a karşı okuduğu recizde annesinin kendisine bu lakabı verdiğini söyler. Ethem Ruhi Fığlalı, *İmam Ali*, s., 26.

9. Mevlânâ, *Mesnevî*, d., I, s., 164, b., 3763, ; Mevlânâ, *divân*, c., III, beyit, 23, Haz., Abdalbaki Gölpınarlı, s., 9. Bu lakab, Hz. Peygamber Tebük savaşına giderken Hz. Ali'yi, Medine'de halife bırakır. Hz. Ali "Ya resulallah, beni kadınlara çocuklara mı halife yapıyorsun" deyince, Hz. Peygamber, "râzı değimlisin ki sen bana, Musa için Harun hangi mevkideyse sen de onun gibisin. Ancak benden sonra peygamber gelmeyecek" diye buyurur. Ali de razı oldum, razı oldum demiş. Bu sebepten Hz peygamber, Allah'ın rızasını kazanan anlamında kendisine . Mürtezâ lakabını verilmiştir. Camiü's-sağır, c., II, s., 5. Mevlânâ, a.g.e., Terceme ve Şerh: Abdalbaki Gölpınarlı, s., II, 475, III, 97.

10. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 166, b., 3794.

11. Mevlânâ, a.g.e., d., I, s., 163, b., 3738.

kullanır. Mesnevî’de, Hz Ali’nin cesareti şöyle vasedilir:

در شجاعت شیر ربانیستی
در مروت خود که داند کیستی¹

*Yiğitlikte Allah’ın aslanısın.
İnsanlıkta nasıl biri olduğunu kim bilir.*

Mevlânâ aşağıdaki beyitte ise, Hz. Ali’yi savaşlarda tek başına bir orduyu yenen bir cengaver olarak dile getirir.

باز گو ای باز عنقا گیر شاه
ای سپاه اشکن بخود بی با سپاه²

*Açıkla. Ey padişahın anka avlayan doğanı
Ordıyla değil yalnız başına ordu yenen.*

Sonuç olarak *Mesnevî*’de en çok yer verilen şahsiyetlerden birinin dördüncü halife Hz. Ali olduğunu görmekteyiz. Mevlânâ *Mesnevî*’sinde Hz. Ali’nin şahsiyetinin önemli özelliklerinden ilim, zühd, takva, tevekkül, kadere rızâ, velî ve velayet, mütevazılık, ihlas, şefkat ve merhamet, cömertlik, adalet ve kahramanlık gibi yüksek ahlakî ve insanî hususları dile getirilmiştir. Bu hasletler Mevlânâ’nın beyitlerinde taçlandırılarak veciz ifadelerle izah edilmeye çalışılmıştır.

¹. Mevlânâ, *Mesnevî*, d., I, s.,163, b., 3738.

². Mevlânâ, *Mesnevî*, d., I, s.,166, b., 3790.